מסכת שבועות דף ט עמוד א

על שאין בה ידיעה בתחלה ולא בסוף - שעירי רגלים ושעירי ראשי חדשים מכפרין, דברי ר' יהודה. א"ר יהודה אמר שמואל: מ"ט דר' יהודה? אמר קרא: ושעיר עזים אחד לחטאת לה', חטא שאין מכיר בו אלא ה' - יהא שעיר זה מכפר. והאי מיבעי ליה לכדר"ל, דאמר ר"ל: מה נשתנה שעיר של ר"ח שנאמר בו לה'? אמר הקדוש ברוך הוא: שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח! א"כ, לימא קרא על ה', מאי לה'? לכדאמרן. ואימא: כוליה להכי הוא דאתא! א"כ, נימא קרא חטאת ה', מאי לה'? שמעת מינה תרתי.

חטא הלבנה וההעדר

הגמרא מבארת ששעיר חטאת בראש חודש מובא ככפרה על מיעוט הירח, "להפיס דעתה של לבנה[1]".

הקושי מבואר: כפרה באה לכאורה בעקבות חטא. לא איש א-ל ויכזב. בנוסף לכך, אם יש להפיס דעתה של לבנה – מדוע מועטה לכתחילה? ברי גם כעת הרי ניתן להשיב את הגלגל, כפי שמורה הנבואה לעתיד לבוא: "וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים בְּיוֹם חֲבֹשׁ יְהוָה אֶת שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא[2]".

בעלי התוספות הקהו את הקושיה: "שעיר זה יהא כפרה עלי - פירש בערוך: שעיר זה כפרה **לישראל** ועלי לקבוע זמן כפרה זו. וקבעתי בר"ח להפיס דעתה של ירח".

בתוספות רא"ש סבור שזהו דוחק. אכן לא ברור כיצד קרבן יפיס את דעת הירח.

בדרך זו הלך גם הריטב"א : "על דרך האמת סוד גדול בדבר... אבל המחוור שבפירושים לפשוטו הוא, כי לשון כפרה זה הוא כולל שני דברים, לשון כפרה ממש, ולשון פיוס כלשון אכפרה פניו במנחה (בראשית ל"ב), וה"ק: כפרה שלכם, שיהא בה פיוס עלי ללבנה שמעטתיה, ועלי כמו במקומי. ולשון הכתוב שאמר: 'לחטאת לה', כולל לשניהם לחטאת לישראל לה', ולחטאת ולפיוס בשביל השם". החתם סופר[3], מקשר בין הדברים: על ישראל לפייס את הלבנה על כך שטרם הביאו לה גאולה: "פירש החתם סופר בדרשות (ח"א ע' ק"ו סוף טור ג') משל למי שהלוה ממון למלך, והמלך נתן לו שטר לגבות את חובו מאת האוצר, והפקידים הממונים על האוצר, במקום לשלם מיד, דוחים אותו בלך ושוב, יום אחרי יום, עד שהלה בא לפני המלך ומתמרמר על סירובם לשלם לו, אז בודאי אותם פקידים צריכים כפרה על שגרמו שיהי' לו להבעל חוב טענות על המלך.

והנמשל הוא שהקב"ה מיעט את הלבנה, אבל רק באופן זמני עד ביאת המשיח, שאז יהי' אור הלבנה כאור החמה, ובכל חודש וחודש חושבת הלבנה שהנה בן דוד

---

[1] רש"י ד"ה הביאו כפרה.

[2] ישעיהו ל, כו.

[3] מובא כאן בדף על הדף.

בא, והגיע זמן תיקונה, ובאמת הכל תלוי בידינו, ש"היום - אם בקולו תשמעו", ואם כן הכפרה שנצרכת לפייס את הלבנה, עלינו היא מוטלת, שצריכין אנו לשאת על אחריותינו מה שעדיין לא הגיע משיח, ועדיין לא נתקנה הלבנה".

הריא"ז מציע שיש במאמר בעיקר לקח משלי לגבינו: "ומזה נמי [יש] ללמוד שאפי' האדון המעליב לעבד צריך לפייסו ולעשות לו נחת רוח, ולזה הענין נתכוון ריש לקיש במדרש זה".

בתוספות הרא"ש הרחיב: "לימדתך תורה דרך ארץ דאם **סרח העבד** לפני אדונו עד שהוצרך לייסרו, מוטל על האדון לפייסו אח"כ, וכיוצא בו נעשה אדם בצלמנו". דומה שהחידה רק מתרחבת: כיצד 'סרח העבד'? קשה לייחס חטא לירח. עונש הירח בא לכאורה בעקבות המאורע המתואר במדרש: "ר' שמעון בן פזי רמי: כתיב: 'ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים', וכתיב: 'את המאור הגדול ואת המאור הקטן'. אמרה ירח לפני הקדוש ברוך הוא: 'רבש"ע אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד'. אמר לה: 'לכי ומעטי את עצמך'. אמר לפניו: 'רבש"ע, הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי'!? אמר לה: 'לכי ומשלי ביום ובלילה'. א"ל: 'מאי רבותא? דשרגא בטיהרא מאי אהני'? אמר לה: 'זיל לימנו בך ישראל ימים ושנים'. אמרה ליה: 'יומא נמי אי אפשר דלא מנו ביה תקופות, דכתיב: 'והיו לאותות ולמועדים לימים ושנים'. זיל ליקרי צדיקי על שמך: יעקב הקטן, שמואל הקטן, דוד הקטן. חזייה דלא קא מייתבא דעתא. אמר הקדוש ברוך הוא: הביאו כפרה על שמיעטתי הירח. והיינו דאמר ר' שמעון בן לקיש מה נשתנה שעיר של ר"ח שנאמר בו לה' אמר הקדוש ברוך הוא שעיר זה יהא כפרה עלי על שמיעטתי את הירח[4]".

את משמעות השימוש בירח למועדים מבאר בפני יהושע כאן, בהסבירו מדוע בראש השנה אין קרבן חטאת: "בר"ח זה של ר"ה לא שייך שום כפרה על מיעוט הירח. והיינו לפי מה דאיתא התם.. דתניא בברייתא: כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב- מלמד שאין ב"ד של מעלה נכנסין לדין אלא א"כ כשקידשו ב"ד של מטה החדש, וא"כ לפי"ז מיעוט ירח דחדש זה, הוא להודיע חיבתן ושבחן של ישראל ולתועלת גדול. כיון שיום זה הוא חק ומשפט לאלקי יעקב וכל צבא השמים עומדין עליו מימינו ומשמאלו והיינו שהללו מיימינים והללו משמאילים לקטרג על ישראל, וא"כ מסתמא לאחר שרואין כל השבח הזה שהקב"ה וכל פמליא שלו עומדים ומצפים עד שיקדשו הב"ד של מטה החדש וע"י זה בודאי נסתתמו טענותיהם של המקטריגים ונעשים סניגורים להפך בזכותן, ומודים ואומרים כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו. זאת ועוד

[4] חולין ס, ב.

אחרת: שהלבנה אינה צריכה לפיוס בר"ח זה, שאין לך פיוס גדול מזה שע"י המיעוט שלה היא מתעלה ומתקדשת ביותר שאפילו החמה וכל המזלות וכל צבא מעלה עומדים צפופים ומחכים עד שישמעו מפי ב"ד של מטה ומפי ב"ד של מעלה מקודש החדש בזמנו...".

עדיין הקושי רב: "האגדה של "הביאו כפרה עלי" אסור לחשבה כפשוטה, כ"א ע"ד משל וסוד... לא שייך כלל לומר לגבי הקב"ה שום ענין של חסרון שלמות ח"ו, ואיך שייך כפרה, ומי הוא המכפר, וכל מעשיו בצדק ובחכמה, ולתכלית הטוב. וע"כ האגדה הזאת מצוה לפרסם שאינה כפשוטה, כ"א כלולות בה מחשבות נעלות מסוד ד' ליראיו, והדברים מעוטפים בלבוש עב כדי להעלים האור הגדול שיש בדעות הנשגבות הללו, שרק יחידים בדורות ראויים לחשוב בהם, וכבוד אלקים הסתר דבר[5]י".

המהר"ל מנתק בין המושג כפרה לבין חטא:

"הלשון הוא מורגל על מי שחטא ומביא כפרה על חטאו, ואין זה שייך אצל הש"י. אבל אין הדבר כמו שחשבו, כי כל הסרה וסילוק נקרא כפרה, שכן פירשו ג"כ על אכפרה פניו במנחה.. כל קנוח והסרה יקרא כפרה, **לא כפרת חטא דוקא**.. הביאו קרבן כפרה עלי הוא סלוק תרעומות ותלונת הירח, שהיה [לה] תרעומות במעשה ה', שאחר שהם שני מושלים בעולם החמה ביום וירח בלילה נתמעט הירח.. ולפיכך קבע הש"י [לירח] נגד זה מעלה, כי זה מדת הש"י שנותן מעלה תחת שפלות שהגיע לו עד שהכל שוה... וכן חטאת אין פירושו **רק לשון חסרון**, כמו שפי' רש"י על 'אנכי אחטנה', שהוא לשון חסרון כמו 'קולע אל השערה ולא יחטא'. וכן 'אני ובני שלמה חטאים'.. דבר שבא לתקן החסרון נקרא חטאת לפי שהוא מתקן החסרון שבמעשה האדם. וכן קרבן זה מתקן החסרון במעשה ה'.. ואין ספק כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו: לחטאת לה' - לתקן חסרון מעשה האדם, רק כי לכך כתב בקרבן זה לה' מה שלא כתב בכל הקרבנות, לומר כי הקרבן הזה מתקן **גם כן** החסרון במעשה ה' עד שהם שלמים בלי חסרון כלל". בת שבע באומרה 'חטאים', בוודאי לא התכוונה שבמות דוד, היא ושלמה יתחילו לבצע עבירות, אלא שאדוניה יתנכל להם, ויימצאו חסרים. על לא עוול בכפם. מכאן עולה האפשרות להגדיר חטא בהקשר זה, לא כמעשה רע בחירי, כי אם כחסרון במציאות: "סוד הקרבן.. שהוא השבת העלול אל עלתו יתברך.. וזה מסלק כל חטא המצורף אליו. וזהו לשון כפרה שהוא לשון קנוח.. ולכך בכל יום שיש בו קדושה ומעלה כמו החגים הקדושים ור"ח, יש בו קרבן חטאת כי הימים האלו יש בהם קדושה, לכך הם מיוחדים לסלק החסרון ולהתקרב ולשוב אל הש"י. כי הירח מצד קטנותו הוא מוכן להתקרב אל הש"י, ודבר זה מסלק החטא מה שהיה מקטין הירח.

---

[5] אגרות ראי"ה ב אגרת תסט סימן יב.

כי קטנות הירח הוא העדר האור והיה כאן חסרון, וכאשר היה כאן התקרבות ע"י קטנות זה וזה מסלק החסרון. וז"ש חטאת לה', כלומר כי הקרבן הוא סלוק החסרון שנמצא בעולם הוא העדר האור מצד הקטנות אשר יש לירח, וזהו בתחלת החדש שהירח הוא בקטנותה ביותר". אם כן לפנינו חסרון בלא חטא, כשם שיש מיתה בלי עוון[6]. נשאר לברר מדוע יש צורך במיעוט ובקטנות לכתחילה.

מסביר באמת ליעקב: "בברכות ל"ב (ע"א) אמר ר' יהושע בן חנינא אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו רגליהן של שונאי ישראל. חד דכתיב ואשר הרעותי (מיכה ד, ו), ופרש"י אני גרמתי להם, שבראתי יצר הרע. ומבואר במקובלים **שע"י מיעוט הירח נולד הרע בעולם.** וזהו כוונתן כאן, שבראש חודש יש בו מיעוט הירח, ולזה אמר הקדוש ברוך הוא הביאו כפרה על עוונות ואז אטיל כל העוונות עלי, כלומר שאני גרמתי להם שעשו עוונות - שבראתי יצר הרע על ידי מיעוט הירח, כמו שכתוב ואשר הרעותי".

דהיינו, האפשרות לחטוא, הבחירה החופשית, היא שנולדה במיעוט הירח. ניתן להבין שאין מדובר באור גשמי. מה לנו להתפלל לעתיד לבוא על אור 'שבעתיים כאור החמה' שיכלה כל חי? אור מסמל הבנה, על דרך שאומרים 'אורו עיני'. במהות הדברים, אורו של הקב"ה מוחש ובלתי ניתן להכחשה. על מנת שתהיה בחירה חופשית, הכרח הוא שחלק מן האור יהיה מוסתר, כלבנה. עבודתם של ישראל היא שתביא בחזרה את האור, והוא יהיה אף גדול יותר, לפי שהוא אור שהושג בעמלנו. תפקידנו לעולם הוא 'להביא כפרה', עד שיתקיים בנו הכתוב: (ט) כִּי־אָז אֶהְפֹּךְ אֶל־עַמִּים שָׂפָה בְרוּרָה לִקְרֹא כֻלָּם בְּשֵׁם ה' לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד[7]: מדרש נוסף יתבאר אגב כך:

"אדם וחוה ונחש נכנסו לדין, ונתקללה הארץ עמהן, שנאמר (בראשית ג) ארורה האדמה בעבורך, שתהא מעלה לך דברים ארורים, כגון יתושים וזבובין פרעושין, א"ר יצחק מגדלאה אף הן יש בהן הנאה, ולמה נתקללה?.. ר"י בר' שלום אמר: שעברה על הצווי. שכך אמר לה הקדוש ברוך הוא תדשא הארץ דשא וגו', מה הפרי נאכל אף העץ נאכל, והיא לא עשתה כן, אלא ותוצא הארץ דשא וגו' הפרי נאכל והעץ אינו נאכל". כפי שאמרנו לגבי ריבונו של עולם והירח, אין לייחס כוונה רעה לארץ. מסביר הרב קוק שהכוונה היא לתאר את הפער בין האמצעי לבין המטרה:

---

[6] ברבותינו בעלי התוספות (בפרשת פנחס) ביאר, דשעיר ר"ח בא לכפר גם שלא תיפול אסכרא בתינוקות, שבא לתקן את הלבנה שניתלו מאורות ברביעי. וזה היתה התפילה של אנשי מעמד ביום הרביעי שלא תיפול אסכרה בילדים. נמצא מדוייק מאד נוסח התפילה בר"ח: זמן כפרה "לכל תולדותם", שלא נאמר כן בשאר מוספי השנה, משום שמוסף ר"ח יש בה ענין מיוחד לכפר על התולדות שלא יהיה בהם אסכרה.
ואולי, זה מה שכותבת הגמרא כאן - חטא שאין מכיר בו אלא ה' יהא שעיר זה מכפר, שהרי לא יודעים למה ילדים מתים, שהרי לא בני חטא המה, אלא רק ה' מכיר למה יש כזה".
(דף על הדף בשם וללוי אמר).

[7] צפניה פרק ג.

"מתחלת הבריאה ראוי היה טעם העץ להיות גם הוא כטעם פריו. כל האמצעים המחזיקים איזו מגמה רוחנית גבוהה כללית ראוים היו להיות מוחשים בחוש נשמתי באותו הגבה והנעם, שעצם המגמה מורגשת בו כשאנו מציירים אותה. אבל טבע הארץ. התנודדות החיים, ולאות הרוחניות כשהיא נסגרת במסגר הגופניות, גרם שרק טעמו של הפרי, של המגמה האחרונה, האידיאל הראשי, מורגש הוא בנעמו והדרו, אבל העצים הנושאים עליהם את הפרי, עם כל נחיצותם לגדול הפרי, נתעבו ונתגשמו ואבדו את טעמם. זהו חטא הארץ, שבעבורו נתקללה כשנתקלל גם האדם על חטאו. וכל פגם סופו לתקון. ע"כ מובטחים אנו בברור, שיבאו ימים שתשוב הבריאה לקדמותה, וטעם העץ יהיה כטעם הפרי, כי תשוב הארץ מחטאה, וארחות החיים המעשיים לא יהיו גורמים לחוץ בעד הנועם של האור האידיאלי, הנתמך בדרכו ע"י אמצעים הגונים, המחזיקים אותו ומוציאים אותו מן הכח אל הפועל. התשובה עצמה, המזרמת את הרוח הפנימי, אשר נטבע במצולות תהום של ההעדר והפך המגמה האידיאלית ע"י נתינת רוח לרוח הצדק, שנתן בתחלה במועקה, תתן עז. לרוח האידיאלי לחדור בתקפו גם בחלקי כל המכשירים הרבים, ומכולם יוטעם טעמו של הזיו המגמתי, ולא ישא עוד האדם חרפת העצלות בדרך החיים האמתיים[8]".

כשהקב"ה מדבר אין כל פער בין הרצוי והרצוי. הכול ברור ושלם. ברגע שעוברים ל'ארץ', למציאות פיסית, נוצר הסתר פנים, פער בין המעשה הטוב לבין תועלתו. פער זה מאפשר חטא – אך גם מצוות. אין בחירה חופשית בלעדיו. תפקידנו לשוב ולגלות כיצד המצוות הן אכן הדרך לאושר עליון לעולם כולו.

[8] אורות התשובה פרק ו סעיף ז.